

Ks. dr hab. Kazimierz Matwiejuk, prof. UKSW
WSD Siedlce

Chrzest w duchowości bizantyjskiej

W diecezji siedleckiej, trzeci rok refleksji nad sakramentem chrztu koncentruje się wokół zagadnienia miejsca i znaczenia sakramentu powtórných narodzin w życiu i misji Kościoła¹. Inicjacja chrzcielna, która jest wtajemniczeniem w misterium Chrystusa i Jego Kościoła, stanowi podstawę duchowości chrześcijańskiej. W refleksji nad świadomością i duchowością chrzcielną katolików będzie pożyteczną rzeczą przywołanie istotnych treści duchowości chrzcielnej prawosławnych chrześcijan.

Fundamentem duchowości bizantyjskiej jest sakrament chrztu. Duchowość ta ma charakter pneumatologiczny i paschalny². Jej istotę stanowi przeobstwienie człowieka. Urzeczywistnia je Duch Święty, którego paschalny Chrystus wylał na wszystkich odkupionych³. Przeobstwienie człowieka dokonuje się za pomocą sakramentów, zwanych w teologii wschodniej misteriami. Chrzest sprawia, że zanurzeni w Chrystusa uczestniczą w Jego

¹ Z. Kiernikowski, *Chrzest w życiu i misji Kościoła, cz. I, Boża wizja człowieka. Materiały na rok 2005/2006*, Siedlce 2005; *cz. II, Reakcja Boga na grzech – obietnica i przymierza. Materiały na rok 2006/2007*, Siedlce 2006; *cz. III, Ziemia Obiecana – obietnica i sprzenie-wierzenie się. Materiały na rok 2007/2008*, Siedlce 2007.

² Zob. Sz. Romańczuk, *To, co wspólne i to, co różne w prawosławiu i katolicyzmie na przykładzie liturgii*, w: G. Hebrajska (red.), „Tekst sakralny. Tekst inspirowany liturgią”, Łódź 1997, s. 11-25.

³ http://www.xczerski.diecezja.opole.pl/dat/EastSprituality/spirituality_biz.htm

świętości. Mają udział w Królestwie Bożym, które jest w każdym ochrzczo-
nym jako antycypacja jego eschatologicznego spełnienia w wieczności. By-
cie w Chrystusie i uczestnictwo w życiu Boga jest „naturalnym” stanem
człowieka odkupionego, a nie sytuacją nadzwyczajną. Ta Boża rzeczywi-
stość jest człowiekowi udzielana w misteriach Kościoła⁴.

I. Misterium chrztu

Teologia bizantyjska nie przywiązywała większej wagi do liczby sa-
kramentów, ale Teodor Studyta, żyjący w IX w., mówił o sześciu misteriach.
Zaliczał do nich święte „oświecenie” – chrzest, „synaxis” – Eucharystię, świę-
te krzyżmo, święcenia kapłańskie, nadanie mniszej tonsury oraz pochówek.
W ostatnich stuleciach Kościół prawosławny przyjął liczbę siedmiu misteriów,
zatem: chrzest (*Kreszczenije*), bierzmowanie (*miropomazanije*), Eucharystię
(*Ewcharistia*), spowiedź (*ispowied*), kapłaństwo (*swiaszczenstwo*), małżeń-
stwo (*brak*) i namaszczenie świętym olejem (*jeleoswiaszczenije*)⁵.

Chrzest jest pierwszym i istotnym misterium. Ustanowił go Chrystus
(zob. Mt 28, 19). Istotę tego sakramentu stanowi wprowadzenie człowieka
w tajemnicę życia, śmierci i zmartwychwstania wcielonego Syna Bożego.
Tego wtajemniczenia dokonuje sam Chrystus mocą Ducha Świętego przy
użyciu wody jako znaku sakramentalnego. Chrześcijanin poprzez chrzest
otrzymuje dobra płynące z dzieła odkupienia. Chrzest na nowo odtwarza
w ochrzczo-
nym obraz Boży, który został wypaczony przez grzech. Sakra-
ment powtórnych narodzin inicjuje udział w uwielbionym życiu Zmar-
twychwstałego. Czyni chrześcijanina częścią przebóstwionego człowie-
czeństwa Wcielonego Słowa.

Sakrament powtórnych narodzin włącza też ochrzczonego we
wspólnotę Kościoła, który jest duchowym, mistycznym Ciałem wcielo-
nego Syna Bożego⁶. To wszczepienie we wspólnotę wiary jest podstawą
koinonii ze wszystkimi ochrzczo-
nymi. Przymiotami tej koinonii są: trwa-
nie przy Chrystusie oraz bezinteresowność i wspa-
niałomyślność we wza-

⁴ Zob. J. Meyendorff, *Teologia bizantyjska*, J. Prokopiuk (tłum.), Warszawa 1984, s. 243-255.

⁵ Zob. A. C. Calivas, *Życie sakramentalne*, w: K. Leśniewski, J. Leśniewska (red.), „Prawo-
sławie. Światło wiary i źródeł doświadczenia”, Lublin 1999, s. 179.

⁶ Zob. E. Smykowska, *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2004, s. 18.

jemnych relacjach z bliźnimi, także współprzeżywanie radości i trudów życia codziennego. Wcielenie w Kościół jest doświadczaniem codziennego umierania z Chrystusem przez służbę bliźnim i rodzenia się do nowego życia przez pogłębianie życia Bożego, darowanego w sakramencie chrztu. Pomocą w tym jest ascetyczna dyscyplina, życie modlitwy, a nade wszystko Eucharystia⁷.

Przez chrzest człowiek staje się istotą „teocentryczną”, ponieważ ma udział w misterium Boga żywego. Tym boskim darem są zaszczytzeni w jednakowym stopniu ochrzczeni dorośli, jak i dzieci. Teologia ortodoksyjna podkreśla, że chrzest nie jest tylko na odpuszczenie grzechów, ale jest początkiem Bożego życia i stanowi zadatek jeszcze większych i doskonalszych darów, mianowicie udziału w wiecznej chwale zmartwychwstałego Chrystusa⁸.

II. Liturgia chrzcielna

Obrzęd chrzcielny w Cerkwi prawosławnej składa się z rytów, które w czasach katechumenatu sprawowano oddzielnie w określonych momentach okresu przygotowawczego do chrztu. Część przygotowawczą stanowią modlitwy o to, by stać się katechumenem. W tej części jest sprawowany egzorcyzm. Dokonuje się odrzucenie diabła oraz przyjęcie Chrystusa. Wreszcie, recytuje się nicejski symbol wiary⁹.

Wyrzeczenie się szatana i przyjęcie Chrystusa dokonuje się w formie dialogu między szafarzem sakramentu chrztu i rodzicami chrzestnymi. Szafarz pyta trzykrotnie: Czy wyrzekasz się szatana i wszelkich spraw jego i wszystkich aniołów jego i wszelkiego służenia jemu i wszelkiej pychy jego? – Otrycujesz li się satany, i wsiech dzieł jego, i wsiech aniel jeho, i wsieho służenija jemu, i wsia hordyni jeho? Chrzestni każdorazowo odpowiadają: Wyrzekam się – Otrycajusia. Następnie szafarz pyta trzy razy: Czy wyrzekaś się szatana – Otreklsia li jesi satany? Chrzestni zapewniają: Wyrzekłem się – Otrekochsia. Po wyrzeczeniu się szatana, kapłan pyta również trzykrotnie: Czy jednoczysz się z Chrystusem? – Soczetewajeszy li sia Christu? Jednoczę się – Soczetewajusia – odpowiadają chrzestni. Na kolejne

⁷ Zob. A. C. Calivas, *Życie...*, dz. cyt., s. 182.

⁸ Zob. B. Bobrinsky, *Życie liturgiczne*, Warszawa 2004, s. 120-125.

⁹ Zob. A. C. Calivas, *Życie...*, dz. cyt., s. 182.

pytanie szafarza chrztu: Czy zjednoczyłeś się z Chrystusem? – Soczetał-sia li jesi Christu? – chrzestni zapewniają: Zjednoczyłem się – Soczetachsia. Wreszcie pada pytanie szafarza o wiarę w Chrystusa: Czy wierzysz w Niego? – I wierujesz li jemu? Na to pytanie odpowiadają chrzestni: Wierzę w Niego, jako Króla i Boga. – Wieruju jemu, jako Caru i Bohu. Następuje recytacja nicejskiego wyznania wiary: Wierzę w jednego Boga, Ojca... – Wieruju wo jedinaho Boha, Otca, które kończy się aklamacją: Kłaniam się Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, Trójcy współistotnej i niepodzielnej. – Pokłaniajusia Otcu i Synu i Swiatomu Duchu, Troice jedinosuszczej i nierazdzielnej¹⁰.

Liturgia chrzcielna dokonuje się przy chrzcielnicy. A ta jest symbolem grobu i łona, ponieważ podczas chrztu katechumen umiera dla grzechu i rodzi się dla Boga. Woda chrzcielna jest skutecznym znakiem grobu i błogosławionym znakiem rodzącej matki. Woda topi starego człowieka i z niej wylania się człowiek nowy. Tę rzeczywistość, w sposób symboliczny, ukazuje trzykrotne zanurzenie katechumena w wodach chrztu i jego potrójne wynurzenie się. Zwycięski Chrystus uśmierca grzech i rozpoczyna w ochrzczonego życie Boże¹¹.

Szafarzem chrztu jest biskup lub kapłan. W nagłych przypadkach może go dokonać diakon, lub każdy ochrzczonego, zarówno mężczyzna jak i kobieta. Jeśli szafarzem nie był biskup lub prezbiter, wówczas oni uzupełnią obrzędy chrzcielne przez wygłoszenie odpowiednich modlitw i udzielenie sakramentu bierzmowania, miropomazania. Obmycia chrzcielnego nie powtarzają, ponieważ chrzest udzielony przez ochrzczonego jest ważny¹².

Szafarz chrztu, całkowicie pogrążając katechumena w wodzie lub polewając wodą całe jego ciało, wypowiada następującą formułę chrzcielną: „Sługa Boży (tu wypowiada imię) chrzci się w imię Ojca – Amen. I Syna – Amen. I Ducha Świętego – Amen”. Jeśli katechumen jest chory lub całkowite zanurzenie w wodzie stanowiłoby zagrożenie dla jego życia, wówczas wystarcza wylanie wody na jego głowę. Chrzest oznacza mistyczny pogrzeb i zmartwychwstanie z Chrystusem (zob. Rz 6,4-5 i Kol 2,12).

¹⁰ Zob. Chrzest prawosławny, www.cerkiew.pl.

¹¹ Zob. A. C. Calivas, *Życie...*, dz. cyt., s. 181.

¹² W Kościele rzymskokatolickim obowiązuje w tej kwestii postanowienie Kodeksu Prawa Kanonicznego (1983), które w kan. 861 § 2 stanowi: „Gdy szafarz zwyczajny jest nieobecny lub ma przeszkodę, chrztu godziwie udziela katecheta albo inna osoba wyznaczona do tej funkcji przez ordynariusza miejsca, a w wypadku konieczności każdy człowiek, mający właściwą intencję. Duszpasterze, zwłaszcza zaś proboszcz, powinni zatroszczyć się o to, aby wierni zostali pouczeni o prawidłowym udzielaniu chrztu”.

Neofita jest przyoblekany w białą szatę. Jest ona symbolem duchowego odrodzenia, nowości życia, królewskiego panowania i przyszłej nieśmiertelności. Biel symbolizuje nie tylko dary chrztu, ale też przypomina neoficie o jego odpowiedzialności za rozwijanie życia Bożego przez wierną realizację przyrzeczeń chrzcielnych.

W tradycji ortodoksyjnej, po chrzcie ma miejsce misterium bierzmowania, miropomazania. Celebrans namaszcza świętym myronem czoło, oczy, nozdrza, usta, uszy, piersi, ręce i nogi, kreśląc tak, aby na ochrzczonego powstał znak krzyża¹³. Namaszczeniu krzyżem towarzyszy formuła sakramentalna: „Pieczęć daru Ducha Świętego – Amen”. Dzięki Duchowi Świętemu, który jest Darem dla neofity, dokonuje się odnowienie jego grzesznej natury. Paraklet jest sprawcą wzrostu chrześcijanina na obraz i podobieństwo Boże. Nowo ochrzczony odtąd będzie nosił mały krzyżyk.

Teraz następuje procesja dookoła chrzcielnicy. Towarzyszy jej śpiew: „Wy bowiem, którzyście zostali ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa. Alleluja” (por. Ga 3,27). Potem czytane są dwie perykopy z Nowego Testamentu. W pierwszej, pochodzącej z Listu do Rzymian (6,3-11), zostaje wyjaśnione znaczenie chrztu. Proklamacja Ewangelii według św. Mateusza (28,16-20) przywołuje nakaz Pana skierowany do uczniów, aby głosić Dobrą Nowinę wszystkim narodom i udzielać chrztu. Po czytaniach udziela się neoficie Komunii świętej. We współczesnym Kościele prawosławnym chrzest, bierzmowanie i Komunia święta, jako sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia, są udzielane w jednym obrzędzie liturgicznym.

Po obrzędzie komunijnym wybrzmiewa ektenia, zatem modlitwa litanijna, po której następują obrzędy wyjaśniające. Najpierw szafarz chrztu wyciera gąbką namaszczone części ciała, co oznacza, że widzialne znaki misterii zawierają Bożą rzeczywistość, która stała się już wewnętrzną własnością chrześcijanina. Następnie kładzie ręce na neoficie. Ten gest

¹³ Myron – krzyżmo jest mieszaniną oliwy z oliwek, balsamu, wina oraz czterdziestu aromatycznych substancji, symbolizujących pełnię sakramentalnej łaski oraz wielość i różnorodność darów Ducha Świętego. Przygotowanie myronu zaczyna się w Wielkim Poście, a uroczyste jego gotowanie w Wielki Poniedziałek. Biskup zapala pod kotłem ogień, który jest podtrzymywany do Wielkiej Środy przez kapłanów i diakonów. Poświęcenie oleju odbywa się w Wielki Czwartek w czasie św. Liturgii. Dokonuje go tylko biskup, czasem tylko raz w roku. Każdy autokefaliczny Kościół prawosławny ma prawo do przygotowywania i święcenia krzyżma. Patriarchat Konstantynopola, ze względu na honorowy prymat czci i miłości, przygotowuje i rozdziela święte krzyżmo niektórym lokalnym Kościołom prawosławnym; zob. A. C. Calivas, *Życie...*, dz. cyt., s. 185.

oznacza przekazanie mocy Ducha Świętego do walki z szatanem w życiu codziennym. Wreszcie dokonuje przycięcia włosów. Strzyżenie włosów jest symbolem oddania się na ofiarną służbę Bogu. A ta polega na posłuszeństwie Jego woli, a nie tylko na ascezie cielesnej¹⁴.

III. Przygotowanie przedchrzcielne

Kościół ortodoksyjny udziela sakramentu chrztu zarówno dorosłym, jak i dzieciom. Wiek nie odgrywa żadnej roli, chociaż praktyka Cerkwi prawosławnej potwierdza, że normą jest chrzest dzieci. Dzieci są chrzczone ze względu na wiarę rodziców naturalnych i chrzestnych, oraz całej wspólnoty Kościoła, która żyje z wiary i wyznaje ją przez świadczenie o Chrystusie.

Kościół prawosławny praktykuje wobec niemowląt trzy obrzędy związane z chrztem. Pierwszy obrzęd dotyczy matki i dziecka w dniu narodzin. Wtedy Kościół modlitwą błogosławi niemowlę. W ten sposób antycypuje jego powtórne narodzenie z wody i z Ducha Świętego (por. J 3,5). Wyraża też dziękczynienie za szczęśliwe rozwiązanie i radość matki z urodzenia dziecka.

Drugi obrzęd odbywa się ósmego dnia po narodzeniu. Wtedy dziecko otrzymuje imię. Rodzice wybierają zwykle imię chrześcijańskie. W Cerkwi prawosławnej każdy wierny powinien mieć swego świętego patrona. Często rodzice przed chrztem, a niejednokrotnie już przed rejestracją nowonarodzonego dziecka w Urzędzie Stanu Cywilnego, konsultują wybór imienia z kapłanem. Może się bowiem okazać, że wybrane przez nich imię nie znajduje się w cerkiewnym spisie imion – swiatcy.

Trzeci obrzęd ma miejsce czterdziestego dnia po narodzeniu. Wówczas dziecko jest przynoszone do cerkwi na wzór Jezusa ofiarowanego w świątyni przez Jego Matkę i św. Józefa. Matka otrzymuje błogosławieństwo, a niemowlę zostaje „ukościelnione”, by pełną wspólnotę z Kościołem otrzymać przez chrzest. Od tej pory matka dziecka może w pełni uczestniczyć w celebracji Eucharystii, Boskiej Liturgii.

Przy chrzcie są obecni rodzice chrzestni. Są to osoby, które odpowiadają przed Bogiem za swoje duchowe dziecko. Od nich wymaga się

¹⁴ Zob. E. Smykowska, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 52.

znajomości symbolu wiary. Chrzestni powinni również znać obrzędy sakramentu chrztu. Praktyka cerkiewna wymaga, aby przynajmniej jedno z dwojga rodziców chrzestnych było prawosławne. Zwyczajowo stosuje się zasadę, że dla chrzczonego chłopca chrzestny ma być prawosławny, a w przypadku chrztu dziewczynki prawosławną winna być chrzestna.

Datę i miejsce chrztu uzgadnia się z proboszczem parafii, w której dziecko będzie ochrzczone. Tam też sporządza się dokument chrztu. Chrzest jest sakramentem wprowadzającym do społeczności wiernych oraz warunkiem wejścia do Królestwa Bożego (zob. J 3,5), dlatego prawosławni nie zwlekają z chrztem swych dzieci¹⁵.

Zakończenie

Teologia Cerkwi prawosławnej podkreśla z mocą, że Bóg nieustannie „wlewa” w człowieka swoje życie. Przez misteria, sakramenty, zmarłychwstały Chrystus wkracza w świat, naznaczony grzechem ludzi odkupionych, aby w nich uśmiercać grzech i przekazać życie nieśmiertelne. W wymiarze historycznym, wobec całej ludzkości wcielony Syn Boży uczynił to mocą swej Paschy. Dzisiaj owoce śmierci i rezurekcji Wcielnego Słowa docierają do każdego człowieka przez słowo Boże i sakramenty. W nich Bóg oczyszcza, uświęca i przebóstwia życie człowieka mocą swoich niestworzonych energii¹⁶.

¹⁵ Zob. www.liturgia.cerkiew.pl

¹⁶ Zob. A. C. Calivas, *Życie...*, dz. cyt., s. 175.